

Hudobné traktáty a ich význam pre poznanie hudobnej histórie

Úvod

Traktáty¹ predstavujú významný informačný zdroj poznania hudobnej histórie. Ako o sekundárne pramene sa o ne opierajú nielen hudobní historici a interpreti, ale čerpajú z nich ako zo žriedla poznania aj laickí záujemcovia o problematiku hudby minulých storočí. Pojem traktát má svoje korene v latinčine a môžeme ho odvodiť od *tractatio*, čo znamená v našich súvislostiach spracovanie látky, výklad látky.² Po významovej stránke vysvetľuje pojem traktát slovník cudzích slov ako „*historický stredoveký vedecký spis, obyčajne náboženského alebo filozofického charakteru.*“³ V prípade hudobných traktátov „*môžeme sledovať pojem traktát v dvoch kľúčových disciplínach, v hudobnej teórii a v hudobnej historiografii.*“⁴ V tomto zmysle sú hudobné traktáty najvýznamnejším informačným zdrojom nielen pre hudobných teoretikov, historikov, ale vo veľkej miere aj pre interpretov, ktorí sa orientujú na tendencie vychádzajúce z historicky poučenej interpretácie starej hudby. V poslednom čase badať v interpretačnej praxi, predovšetkým u najmladšej generácii interpretov starej hudby, sklony, ktoré vedú skôr k odpočívajúcej a imitácii podobe predvádzaného diela. V ich interpretačnej podobe možno pozorovať vplyvy významných interpretačných osobností starej hudby bez hlbšieho poznania historických druhotných prameňov. Neberú do úvahy osobitosti individuálneho skladateľského štýlu, myšlienkový a filozofický svet skladateľa, ale sa prikláňajú k všeobecným poznatkom o danom slohovom období. Dochádza tak síce k interpretácii s nádychom historickej poučnosti, ale so skresleným umeleckým výsledkom.⁵

Podobne sa stretávame v niektorých teoretických prácach kvalifikačného charakteru, či dokonca aj vo väčších vedeckých prácach s faktom, že ich autor siaha po publikáciách, ktoré len okrajovo vychádzajú z poznatkov zakotvených v traktátoch, či ich nepresne interpretujú. Je tomu tak v mnohých prípadoch aj v zahraničí.

¹ Vzhľadom na vedecké a umelecké zameranie autora príspevku budeme sa venovať hlavne traktátom zapodievajúcich sa hudbou 16. – 18. storočia.

² ŠPAŇAR, Július – HRABOVSKÝ, Jozef: *Latinskoslovenský – slovenskolatinský slovník*. Bratislava: SPN, 1998, s. 610

³ ŠALING, Samo – IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, Mária – MANÍKOVÁ, Zuzana: *Veľký slovník cudzích slov.* Bratislava; Prešov : Vydavateľstvo ŠAMO 2003, s. 1281

⁴ PETŮCZOVÁ-MATUŠOVÁ, Janka: Hudobnoteoretický traktát ako prameň muzikologického poznania. In: VRÁBLOVÁ, Timotea (ed.): *Ako čítať traktátovú literatúru 17. – 18. storočia*. Bratislava: Ústav slovenskej literatúry SAV; DIVIS SLOVAKIA spol.s r.o. 2009, s. 97

⁵ S týmito tendenciami sme sa stretli, na naše veľké prekvapenie, aj v zahraničí.

Vzhľadom na orientáciu autora tohto príspevku⁶ na nemeckú barokovú hudbu, budeme sa venovať v našom príspevku predovšetkým tejto oblasti vývoja európskych hudobných dejín.

Systematika odbornej a vedeckej literatúry

Odbornú a vedeckú literatúru zapodievajúcu sa problematikou historickej hudby možno rozdeliť do jednotlivých skupín :

1. traktáty,
2. primárne pramene,
3. syntetické diela súčasnosti.

1 Traktáty

svojou povahou delíme na samostatné podskupiny, ktoré spájajú určité spoločné znaky a vzájomne sa dopĺňajú:⁷

- **traktáty teoretického charakteru** sa zapodieujú konkrétnou závažnou problematikou, ktorá približuje povahu teoretického, estetického a filozoficko-teologického myslenia, konkrétneho skladateľa, či okruhu skladateľov určitého regiónu, ale venujú pozornosť aj akustike, vzťahom matematiky a hudby, organológii, či politicko-spoločenským pomerom,⁸
- **traktáty zaoberajúce sa priamo interpretačnými otázkami** sú spravidla zamerané pedagogicky, pričom približujú významným spôsobom nielen dobovú interpretačnú prax, ale aj mnohé otázky hudobnej psychológie, či sociológie, dotýkajú sa aj samotnej uvádzacej praxe, alebo postavenia hudobníka vo vtedajšej spoločnosti,⁹
- **predhovory skladateľov** k jednotlivým vydaniam primárnych prameňov – notových materiálov – predstavujú významný informačný zdroj, pretože môžeme hovoriť o ich autorskej autenticite, ktorá má pre súčasného interpreta, muzikológa, či laického záujemcu o historickú hudbu kľúčový význam.¹⁰

⁶ Autor príspevku je dlhoročný hráč na violu da gamba a pôsobí vo viacerých domácich a zahraničných súboroch starej hudby: Musica historica Prešov (1994), Collegium musicum Rzeszow (2005 – 2008), Visegrádské barokové trio (2008 – 2010). S uvedenými súbormi koncertoval v Nemecku, Česku, Maďarsku, Poľsku a na Ukrajine.

⁷ Uvedené mená autorov traktátov nie sú ani zďaleka uvedené vyčerpávajúcim spôsobom, rozsah tohto príspevku to ani nedovoľuje.

⁸ Ako príklad môžeme uviesť rozsiahle teoretické dielo Joachima Burmeistra (1566 – 1629), Michaela Praetoriusa (1571 – 1621), Andreasa Werckmeistra (1645 – 1706), Johanna Matthesona (1682 – 1764), či Jean-Philippea Rameaua (1683 – 1764), ale aj Gioseffa Zarlina (1517 – 1590), Thomasa Morleya (1557 – 1602), či René Descartesa (1596 – 1650) a mnohých ďalších.

⁹ Nezapustiteľné miesto majú z tejto oblasti traktáty Sylvestra di Ganassioho (1492 – 1550), Diega Ortiza (1510 – 1570), Luigiho Zacconioho (1555 – 1627), Luigi. Christophera Simpsona (1610 – 1669), Jacquesa Hottterrea (1684 – 1762), Johanna Joachima Quantza (1697 – 1773), Leopolda Mozarta (1719 – 1787), Carla Philippa Emanuela Bacha (1714 – 1788), Daniela Gottloba Türka (1750 – 1813) a ďalších.

¹⁰ Veľký význam majú hlavne predhovory Giulia Cacciniho (1550 – 1610, *La Nuove Musiche*, Florencia 1601; Girolama Frescobaldiho (1583 – 1643, *Toccati*, Rím 1614), Henryho Purcella (1659 – 1695, *Lessons for the Spinnet*. Londýn 1696), ako aj mnohých iných.

Pri posudzovaní dôležitosti traktátov si treba uvedomiť významnú skutočnosť, že ich autori boli univerzálne muzikantské osobnosti so širokým pracovným záberom, ktorý sa dá spravidla moderným spôsobom označiť rovnicou: skladateľ = teoretik = interpret. Táto rovnica poukazuje aj na širokospektrálnu dobovú hudobnú prax, ako aj na fakt, že všetky skupiny traktátov sú úzko prepojené a navzájom súvisia.

Dostupnosť traktátov pre široké spektrum záujemcov riešia mnohé západoeurópske vydavateľstvá vydávaním reprintov.¹¹ V prípade ich vydávania však môžeme narážať na určité prekážky, ktoré spočívajú v tom, že sú písané švabachom. Tento spôsobom staronemeckého spôsobu písania vyžaduje určité skúsenosti s jeho čítaním, ktoré sa však praxou dajú získať.

V Čechách v poslednom období vyšlo niekoľko prekladov traktátov, za ktoré vďačíme hlavne Vratislavovi Bělskému (1924 – 2003),¹² čím sa stávajú tieto publikácie dostupné pre menej jazykovo zdatných záujemcov aj zo Slovenska.¹³ Na Slovensku vychádzajú preklady spisov z hudobnej minulosti len veľmi sporadicky.¹⁴

1.1 Vplyv barokových traktátov na vývoj hudby

Hudobné traktáty zo 16. – 18. storočia výrazným spôsobom ovplyvnili hudobné myslenie nielen svojej doby, ale aj nasledujúcich epoch vývoja európskej hudby. Sme toho názoru, že ich tradícia a myšlienkové poslanstvo sa neprerušene prenáša až do 19. a 20. storočia, našu hudobnú prítomnosť nevynímajúc. Zaujímavosťou je, že Johann Nikolaus Forkel (1749 – 1818) píše o hudobnej rétorike ešte v roku 1788, vytvára vlastnú systematiku a hovorí o hudobnej gramatike.¹⁵ Problematikou hudobnej rétoriky sa zaoberá ešte aj Antonín Rejcha (1770 – 1836) v roku 1826 vo svojej učebnici kompozície a Carl Czerny (1791 – 1857) v roku 1832 – v jej nemeckom preklade – hovorí o výstavbe sonátovej formy ako o dvojdielnej dráme na jednu tému v zmysle rétoriky, podobne v roku 1821 Fr. Kanne sa vyjadruje o sonátovej forme ako o dialógu dvoch ľudí.¹⁶ Keď hovoríme o hudobnej rétorike a jej prežívaní do 19. storočia, stojí za zmienku aj spis Jana Jakuba Rybu (1765 – 1815) *Počáteční a všeobecní základové ke všemu umění hudebnímu* (1817), v ktorom menuje ešte 31 hudobno-rétorických figur. Zaujímavosťou je, že ich označuje česky, nemecky, francúzsky, taliansky a latinsky,¹⁷ čo svedčí o ich pravdepodobnej životnosti aj v tomto období.

¹¹ Z anglického pôvodu – nové vydanie publikácie, obsahom a vzhľadom zodpovedajúce prvému alebo ktorémukoľvek predchádzajúcemu vydaniu, zhotovené z tých istých foriem alebo fotomechanickým postupom (ŠALING – IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ – MANÍKOVÁ, Ref. 1, s. 1083).

¹² Pokiaľ nám je známe, vyšli nasledovné preklady traktátov z pera Vratislava Bělského: QUANTZ, Johann Joachim Quantz. 1990. *Pokus o návod jak brát na příčinou flétnu*. Praha: Editio Supraphon 1990. MUFFAT, Georg. 1992. *První poznámky o hraní francouzských baletů podle metody zesnulého pana de Lully*. Brno: JAMU 1992. MOZART, Leopold. 2000. *Důkladná škola hry na housle*. Praha 2000. BACH, Carl Philipp Emanuel. 2002. *Úvaha o správném způsobu hry na klavír*. Brno 2002.

¹³ Z ostatných prekladov uvádzame jedno z kľúčových diel pre pochopenie trendov hudby obdobia baroka: DESCARTES, René. 2002. *Vášně duše*. Praha: Mladá fronta 2002 v preklade Ondřeja Šveca.

¹⁴ Za zmienku stojí v podstate iba vydanie *Klavírnéj knižočky Anny Magdalény Bachove* s editorskými poznámkami Ivana Valentu, ktorá vyšla v hudobnom fonde v Bratislave v roku 2000.

¹⁵ KRONES, Hartmut. 1997. Musik und Rhetorik. In: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*. Sachteil 6. Kassel; Basel; London; New York; Prag: Bärenreiter-Verlag, 1997, s. 815.

¹⁶ KRONES, Ref. 1, s. 819.

¹⁷ KRONES, Ref. 1, s. 842 – 843.

Nie je bez zaujímavosti, že o vplyve hudobnej rétoriky na tvorbu a interpretačné umenie Ludwiga van Beethovena (1770 – 1827) sa v roku 1860 vyjadruje Anton Schindler (1798 – 1864), keď píše o jeho „rečnickom umení pri hre na klavíri, ktoré poznalo aj rétorické pauzy“.¹⁸ Podobne aj nemecký muzikológ Erich Schenk (1902 – 1974) podáva vo svojej štúdii *Barock bei Beethoven* širokú škálu barokových vplyvov na Beethovenovu tvorbu s osobitým zdôrazňovaním Bachových vplyvov.¹⁹

Vplyvy hudobnej rétoriky badáme vo výraznej miere aj v hudbe 20. storočia. V tomto zmysle je zaujímavý výrok Antona Weberna (1883 – 1945): „...hudba by mala vyjadrovať tónmi myšlienky a v tom zmysle je hudba rečou...“.²⁰ Podobne aj rakúsky skladateľ Róbert Schollum (1913 – 1987), ktorý sa vo svojej poslednej tvorivej etape orientoval na 2. vienedskú školu a povojnovú avantgardu, využíval vedome rétorické figúry,²¹ na základe čoho dospel k osobitosti svojej hudobnej reči. Pri analýze niektorých skladieb 2. vienedskej školy, dospejeme k záveru, že nesú znaky výstavby podľa rétorických princípov charakterizovaných v *dispositio*. Ako príklad môžeme uviesť kantátu *Ten, ktorý prežil Varšavu* od Arnolda Schönberga (1874 – 1951).

Pokiaľ chceme skúmať vplyv rečnického umenia na hudbu 20. storočia, ktoré charakterizuje obdobia baroka a s ktorým sa zapodievať vo svojich traktátoch všetci teoretici hudby 16. – 18. storočia, oprieme sa o výrok slovenského skladateľa Ilju Zeljenku (1932 – 2007), ktorý hovorí: „...zistil som, že skladateľ je svojím spôsobom trochu aj rečník. Záleží na slovoslede, nielen pro form, ale aj pre vyznenie toho, čo chceš povedať. Niekedy je to v reči úplne zreteľné. Keď použiješ iný slovosled, tak celá veta dostane iné zafarbenie.“²²

2 Primárne pramene

Veľmi zaujímavými informačnými zdrojmi dôležitými predovšetkým pre oblasť interpretácie barokovej hudby sú primárne pramene prinášajúce poznámky a vypracovania niektorých oblastí dobovej interpretácie samotnými skladateľmi. Ide hlavne o vypracovanie návrhu ornamentiky v podobe, ako ju nachádzame u Arcangela Corelliho (1653 – 1713)²³ a Georga Philippa Telemanna.²⁴ Pre potreby aplikovania barokovej ornamentiky však slúžia aj tabuľky s modelmi využívania zdobenia, ktoré nachádzame v početných traktátoch autorov spomenutých už vyššie.

¹⁸ SCHENK, Erich. *Barock bei Beethoven*. In: *Beethoven und die Gegenwart Festschrift des Beethovenhauses Bonn*. Berlin; Bonn: Ferd. Dümmlers Verlag 1937, s. 177 – 219.

¹⁹ SCHENK, Ref. 1, s. 177 – 219.

²⁰ KRONES, Ref. 1, s. 845.

²¹ KRONES, Ref. 1, s. 846.

²² KAJANOVÁ, Yveta. *Rozhovory s Iljom*. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov 1997, s. 70.

²³ Ide o jeho *VI Sonate a Violino solo e Violone e Cimbalo Opera Quinta Parte Prima*. Hamburg 1890, kde prináša vypracovanie spôsobu zdobenia. Napriek tomu, že Corelliho autorstvo, ohľadne vypracovania ornamentiky, je sporné, vzhľadom na skutočnosť, že sonáty vyšli v tejto podobe na začiatku 18. storočia, možno hovoriť o dobovo vernom návrhu zdobenia Corelliho husľových sonát.

²⁴ V prípade jeho *Zwölf methodische Sonaten für Violine oder Flöte und Basso continuo*, Leipzig: Editio Peters, 1980 ide o autentický doklad dobového zdobenia skladieb z obdobia neskorého baroka.

3 Syntetické diela súčasnosti

spracovávajúce sekundárne pramene predstavujú sumarizujúci pohľad na hudbu 16. – 18. storočia v jej komplexnej celistvosti. Pozitívom týchto súčasných diel je ich sumarizačný a komparatívny charakter, keď na základe porovnávania viacerých sekundárnych historických prameňov rovnakého, či podobného zamerania, dospievajú k záverom, ktoré prinášajú relatívne objektivný pohľad na zvolenú problematiku starej hudby.

Syntetické muzikologické diela súčasnosti spracovávajúce sekundárne pramene k otázkam hudby 16. – 18. storočia môžeme rozdeliť na dve skupiny:

- pôvodné slovenské a české diela,
- zahraničné.²⁵

3.1 Pôvodné slovenské a české muzikologické diela

Slovenské a české pôvodné muzikologické diela prinášajúce syntetizujúci pohľad na problematiku hudby 16. – 18. storočia vznikali predovšetkým v posledných 30. – 40. rokoch. Po roku 1993 však stále viac cítiteľ informačnú bariéru medzi českými a slovenskými vydavateľstvami. Ani jedna z oboch strán nie je dostatočne informovaná o nových vydavateľských trendoch, aktivitách a nových tituloch zameraných na problematiku historicky poučenej interpretácie.

Z oblasti syntetických publikácií slovenských muzikológov zapodievajúcich sa estetiku hudby 17. a 18. storočia, problematikou interpretačnej praxe barokovej hudby, vývojom hudobno-teoretického myslenia, ako aj vývojom hudby v období baroka stoja v popredí spisy Pavla Poláka, Jána Albrechta, Ladislava Burlasa, Ladislava Kačica, či Egona Kráka, pričom je veľmi dôležitá aj editorská činnosť Vladimíra Godára.

Z českých autorov treba spomenúť hlavne Jana Koubu, Miloša Navrátila, Romana Dykasta, Rudolfa Pečmana, či Vratislava Bělského. Za zmienku však stojí aj český preklad diela základného významu pre záujemcov o historicky poučenú interpretáciu barokovej hudby od Arnolda Dolmetscha *Interpretace hudby 17. a 18. století*, z pera Dany Šetkovéj, ktoré vyšlo ešte v roku 1958.

Významné miesto v kategórii syntetizujúcich diel k problematike hudby 16. – 18. storočia zaujímajú aj zborníky z konferencií, či zborníky vedeckých štúdií, ktoré prinášajú v mnohých prípadoch zaujímavé názory posúvajúce obzory poznania radikálnym spôsobom dopredu.

3.2 Zahraničné syntetické muzikologické diela

Vzhľadom na jazykovú vybavenosť autora tohto príspevku, ako aj niektoré historické súvislosti, spomenieme predovšetkým muzikológov z nemecky hovoriacej oblasti: Arnolda Scheringa, Adolfa Beyschlaga, Petra Benaryho, Wernera Brauna, Martina Gecka, Martina Petzoldta, Hansa-Heinricha Ungera, Ulricha Thiemeho a mnohých ďalších. Jednotliví autori sa venujú otázkam symboliky, vývoja harmonického a teoretického myslenia, vzťahom teológie a hudby, vzťahom rétoriky a hudby, ako aj afektovej teórii. Nedá nám však, aby sme neupozornili na význam dvoch dôležitých diel, zapodievajúcich sa vyčerpávajúcim spôsobom konkrétnou oblasťou barokovej hudby:

²⁵ Vzhľadom na našu jazykovú vybavenosť a aj historické súvislosti, uvádzame pramene predovšetkým z nemecky hovoriacej oblasti.

- DAMMANN, Rolf. 1984. *Der Musikbegriff im deutschen Barock*. 2. vyd. Laaber: Laaber-Verlag, 1984, spis približujúci komplexný pohľad na vývoj nemeckej barokovej hudby,
- BARTEL, Dietrich. 1992. *Handbuch der musikalischen Figurenlehre*. 2. vydanie Laaber: Laaber-Verlag 1992 – vyčerpávajúcim spôsobom spracovaná problematika o rétorických figúrach.

Obe tieto publikácie predstavujú mimoriadny prínos pre poznanie charakteristických javov barokovej hudby. Dammannov spis sa dotýka predovšetkým nemeckej hudby 16. – 18. storočia ovplyvnenej reformáciou a pohľadom Martina Luthera (1483 – 1546) na hudbu, pričom poukazuje na význam Johanna Sebastiana Bacha (1685 – 1750) ako zavŕšiteľa týchto snáh v nemeckej hudbe.

Záver

V našej štúdií sme nemali v úmysle priniesť kompletný prehľad o traktátoch, či syntetických vedeckých dielach súčasných autorov zapodievajúcich sa otázkami barokovej hudby. Chceli sme predovšetkým poukázať na dôležitosť štúdia historických a súčasných vedeckých spisov o hudbe 16. – 18. storočia, ktoré by sa mali prejavovať tak v interpretačnej praxi, ako aj v rovine poznania vývoja hudby v 16. – 18. storočí a spôsobu dobového hudobného myslenia. Chceli sme naznačiť aj vplyvy barokovej hudby na hudobné myslenie v ďalších vývojových etapách hudby, čím sa vytvára kontinuálny obraz vývoja hudobných dejín. Traktáty a historická spisba v tom zohráva nezastupiteľnú úlohu.

Bibliografia

- BACH, Carl Philipp Emanuel. 2002. *Úvaha o správnom spôsobe hry na klavír*. Brno 2002.
- BARTEL, Dietrich. 1992. *Handbuch der musikalischen Figurenlehre*. 2. vydanie Laaber : Laaber-Verlag.
- CORELLI, Arcangelo. 1890. *VI Sonate a Violino solo e Violone e Cimbalo Opera Quinta Parte Prima*. Hamburg.
- DAMMANN, Rolf. 1984. *Der Musikbegriff im deutschen Barock*. 2. vyd. Laaber: Laaber-Verlag
- DESCARTES, René. 2002. *Vášeň duše*. Praha: Mladá fronta .
- DOLMETSCH, Arnold. *Interpretace hudby 17. a 18. století*. Praha 1958
- KRONES, Hartmut. 1997. Musik und Rhetorik. In: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*. Sachteil 6. Kassel; Basel; London; New York; Prag: Bärenreiter-Verlag, s. 815.
- MOZART, Leopold. 2000. *Důkladná škola hry na housle*. Praha 2000.
- KAJANOVÁ, Yveta. 1997. *Rozhovory s Iljom*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov.
- MUFFAT, Georg. 1992. *První poznámky o hraní francouzských baletů podle metody zesnulého pana de Lully*. Brno: JAMU.
- PETŐCZOVÁ-MATUŠOVÁ, Janka: Hudobnoteoretický traktát ako prameň muzikologického poznania. In: VRÁBLOVÁ, Timotea (ed.) : Ako čítať traktátovú literatúru 17. – 18. storočia. Bratislava: Ústav slovenskej literatúry SAV; DIVIS SLOVAKIA spol.s r.o.
- QUANTZ, Johann Joachim Quantz. 1990. *Pokus o návod jak hrát na příčnou flétnu*. Praha: Editio Supraphon.
- ŠALING, Samo – IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, Mária – MANÍKOVÁ, Zuzana: *Velký slovník cudzích slov*. Bratislava; Prešov : Vydavateľstvo SAMO 2003.
- SCHENK, Erich. 1937. Barock bei Beethoven. In: *Beethoven und die Gegenwart Festschrift des Beethovenhauses Bonn*. Berlin; Bonn: Ferd. Dümmers Verlag, s. 177 – 219.
- ŠPAŇAR, Július – HRABOVSKÝ, Jozef 1998. *Latinskoslovenský – slovenskolatinský slovník*. Bratislava: SPN, 1998.
- TELEMANN, Georg Philipp. 1980. *Zwölf methodische Sonaten für Violine oder Flöte und Basso continuo*, Leipzig: Editio Peters.